

„[E]z a tükörfelület az emberi lélekben helyezkedik el, a végtelenbe terülve,
mint az álombéli napszállták pocsolói [...]”.
(Beney Zsuzsa)

36 Tokai Tamás

SZÓ/CSENDKÉPEK

Zalán Tibor: *És néhány haiku*

Emlékszem, néhány héttel a könyv nyári, szegedi bemutatója után a bizonytalanság legkisebb érzete nélkül szereztem be Zalán Tibor új, tizenhét ciklusba rendeződő haikufüzereit tartalmazó,

külsőre is igen szemrevaló és jótékony letisztultságot sugalló kötetét. Aztán az olvasás, a teljes megmerítkezés még hosszú ideig váratott magára. Néhány korai belelapozás után egyszerűen úgy éreztem, hogy ezt a hihetetlenül mély tónusú és rendkívül érzékeny lírát nem lehet csak úgy befolni. Hogy előbb helyet kell magamban hagyni ezeknek a sokszor az érzékelhetőség határán mozgó, szubtilis pillanatoknak, különben agyonnyomna a zavarba ejtően pőre, ugyanakkor minden ízében kifinomult szikárság: „Ha elengedi / belehal S ő hal bele / hogyha még tartja”. Mintha egy illékony, csupán a pillanat kegyéből szemlélhetővé dermedt kristályszerkezetet tartanék a kezemben, amely bármelyik pillanatban összeomló csillaggá válhatna ujjaim között.

Mégis miféle finomra hangolt, *törékeny* költészet ez? „Üveglobbok közt / szél Csend Ül Megtöretett / és kiontatott”. Az ember szüntelen azt érzi, hogy nem csupán *el fog történi*, de már *el is tört* (miképpen „megtöretett”), és hogy nem szól ez másról, mint éppen erről: a folytonos *törtségben-létről* és arról, hogy a nyelv hogyan talál mégis bravúros utakat ezeknek a kitört, megbicsaklott és hézagosan visszatükröződő pillanatoknak a lehető legelemibb artikulálásához. Ez a keresetlen egyszerűség olyan eleven és megrendítő rést vág önmagukba forduló, befalazott mindennapjainkon, amin át a legtöbben csak különös óvatossággal merészkednek kilesni minden álcázó taktikát, minden dagályosságot, minden művészi szintre emelt önbecsapást levetkező nyers, emberi – és épp ezért minden törékenységével együtt megrázóan gyönyörű – mivoltukra. Ahogy egyre mélyebbre és mélyebbre ereszkedünk önmagunk lomtalanításra váró, gondosan őrzött tárnáiba: „Folyóba dobott / kavics visszhangja lüktet / így éjszakában”.

Odalent aztán mintha folyton szilánkok közt lépkednénk. Valami eredendően *nyelven túl*iban, és az elénk táruló verstájakon nem is várna már más, csupán ezek a kendőzetlenül ránk meredő lélekmélyi és a kifejezhetőség bizonytalan árnyékszónájába átnyúló csonkok: „Átlép árnyékán / Talán nem is létezik / Emlék csak Semmi”. Meglehet, ezt a végletekig fokozott

egyszerűséget a legnehezebb mindig befogadni, ezt az elemi lecsupaszított-ságot, amikor nincs hová bújni és nincs miről fecsegni; ellenben ott vannak, egyszeriben ott teremnek ezek az elhallgatott, kérlelhetetlenül önmagunk felé fordító pillanatok, amelyek sokszoros erővel nehezednek ránk („Megfojt / ez a némalét”), miközben ők maguk különösen érzékeny- 37 nek és sebezhetőnek tűnnek: „Törékeny béke / Ahogy közeleg hozzá / úgy távolodik”.

Olyan regiszterekbe emeli az olvasót ez a versvilág, amibe igazán ritkán van lehetősége betekinteni. S itt nem csupán a zaláni haikuk döbbenetesen jól súlyozott, *üveglombú* erőterére gondolok, hanem a kötet egészének atmoszférájára; Kovács Péternek kis híján a teljes könyvtestet behálózó rajzaira és a tavaly elhunyt Fodor Ákos emlékének szóló ajánlásra. De már a felütés, a borítóról ránk köszönő néhány szó is: *És néhány haiku*. Úgy áll előtünk ez a cím, akár egy halk szavú, egészen óvatos, mondhatni szemérmes felvetés. Mintha valami teljesen mellékes dolog volna mindez. Az életnek és benne a mindennapi nyelv burjánzó rutinjának valamiféle tétován és kéretlenül partra sodródó hordalékgyűjteménye. „Üres teremben / kőszáló fáradt hangok”, amiket az ember csak úgy, mintegy utólagosan mond ki, vagy még inkább senkinek, olykor még magának sem címezve elsuttog. Egy esti vonaton. Egy parkban vagy egy teraszon üldögélve. Két lépés, két pohár bor, két szembejövő tekintet között. Maga sem tudja, hogy takargassae őket vagy sem. Hogy mik is volnának ezek tulajdonképpen. Hogy mire föl is tolnak ajkára újra és újra a létezés mezítelen pillanataiban ezek a „néma mondatok” – hétköznapjaink uszadékfára ültetett, mélyre száműzött fosszíliai. S a haiku itt voltaképpen csak fogódzó lehet, valamiféle pótlék, a három sor kétségkívül dívatos és jól ismert bizonyossága, amibe az ember a megnyugvás érzetével és nagyot sóhajtvá belekapaszkodhat – de mibe is? Mi van a haiku mögött? „Üzen neki de / azonnal hátat fordít / Ne lássa szemét”.

Zalán Tibor könyvének olvasása közben a befogadó gyakran érzi így magát: akárha a költő háromsorosai is rendre hátat fordítanak neki és tetlen jelenésekként, kóbor szavakba torlódó, enigmatikus fragmentumokként folyton kicsúsznának a keze közül. „Talán úgy történt / Talán nem történt sehogy / Talán ott se volt”. Tapogatózó emlékezés próbálja feltárni létezésünk mélyrétegeit, miközben egyre inkább az válik kérdéssé, hogy mindez egyáltalán kimondható lesz-e bármikor is. „Hová széledtek / mellőlünk Ha léteztünk / miattuk lettünk”. A kötet versei mintha csak azáltal nyernék el valódi súlyukat, hogy újra és újra túlnyúlhatnak önmagukon; hogy kibetűzhető nyomokként örökítik meg saját *hátat fordításuk* hült helyeit („Valaha voltak / mert itt maradt a nyomuk / így a hiányuk”), miközben

éppen arra mutatnak rá és arról tanúskodnak, amit már nem mondhatnak. Amire már csak „koszlott verőfény” vetődhet a csillagképekként összeálló szavakból.

38 Mindezek tükrében cseppet sem meglepő, hogy a megszólalás és a megszólaltathatóság, a mondhatóság és a mondhatatlanság elmosódó mezsgyéin kibontakozó beszédmód hatja át az egész kötetet. Egy érzékhatárokon mozgó, kivételesen finom szövésű lírai *akusztikába* csöppenünk: „Ez alighanem / a cseresznyevirágzás / Habzás-szólamok”. De milyen éppen csak hallható, tűnékeny szólamok ezek? Sokszor a szó legszorosabb értelmében alig különböznek a csöndtől: „Nincs mit mondani / vagy nem tud mit mondani / Csöndjét hallgatja”. Vagy máshol: „A szavakon túl / keresi a megértést / Deres némaság”. És tovább: „Nem tud beszélni / Amit még elmondhatna / túl van a csöndön”. Mintha a némaságnak, a csöndnek, a beszédre való képtelenségnek ezek a vissza-visszatérő és egymásba fonódó motívumai hívnák életre azt a kontemplatív, befelé gravitáló hangot, ami teljes egészében uralja Zalán ciklusait. A valamiről való beszéd, a dolgok kimondása e meditatív hangoltságú versvilágban képtelenül távolinak és tökéletesen hiábavalónak tűnik („Sosem beszéltem / a tavaszról neki Most / mondom S kinevet”), a lét sodrásának töredékes visszhangjai kakofóniát idéznek („Mert nem volt kotta / mindenki más szólamot / játszott Sétzenét”), az elcsöndesedés fokozódó hullámai pedig a saját hang idegenszerűvé és külsődlegessé válásának megtapasztalásáig vezetnek („Hangszórókon át / hallja a saját hangját / Belül néma csönd”).

Kimondhatatlan voltában maga a lét válik (nyelv)idegenné („Néma mondatok / idegen mondattanát / betűzi a szél”) és ez a drasztikus eltávolodás teszi lehetővé, hogy belépve e minimalista költészet tereibe ne csupán a megszokott reflexiók szolid megvilágításaiban lássunk rá önvalónkra. Belemászni a csöndbe. Kikaparni a szavakat egy sötét odúból. Az ember előbb-utóbb azon kapja magát, hogy akárcsak a vers homályos zónákban bolyongó alanya, ő is akkor tud ezzel a költészettel igazán kapcsolatba kerülni, ha megtalálja a maga *sötétkamráját*: „Meg kell várnia / hogy bealkonyodjék A / színek megölik”. Ha belehelyezkedik és onnan próbál meg kinézni, a tükör túloldaláról.

Zalán haiku-mozaikjai úgy terülnek szét az olvasó előtt, akár megannyi fotónegatív; rajtuk a lélek fonák, kilúgozott pillanataival, amelyek mégis mérhetetlenül többet képesek megmutatni, mint a nappali tudat óvatos biztonságban előhívott, színekkel és szavakkal telt pozitívjai. Nem beszélni *valamiről*, de szólni *valahogyan*. *Léleknegatívok*. Amiket az ember jobbára a kozmikus csöndre, a létét árnyékként kísérő transzcendensre emlékeztető köztes állapotaiban, két hely, két állapot közötti függésében (mint álom és ébrenlét határán), valahol a senkiföldjén kattint el magában, hogy aztán

visszakerülve a mindennapok tompítón zsongó körforgásába, lehetőleg minél hamarabb elfeledje őket: „Beszögelt ablak / mögött a tükrébe néz / Letörli magát”. Hiszen ki bírja el a tükör túloldalán felsejlő realitás égető tébolyát? *A másíknak* ezt a lírai alany számára csapdaszerű feszültséget szülő, húsba vágóan konok némaságát? „Isten hurkába / lépett Lerágná 39 lábát / Leszakad Kinő”.

Hiába tehát a befelé fókuszáló hallgatás mindent átítató jelenléte, a kötetben teret nyerő elcsöndesedés nem egy rezzenetlen víztükör békés némaságát idézi; rezignáltsága nagyon is nyugtalanító csöndtapasztalatot tár elénk. Zalán csöndjei feszültséggel teltek, hidegek, fészkelődnek, matatnak, ránk nehezednek, „a megértést keresik” – szavak feszegetik őket. A hiányzók. Azok, amelyek reményteljes, dühödt, félelmekkel teli, lemondó vagy éppen csak ügyetlen emberi szólamaink helyett a maguk teljességében adhatnának hírt arról, ami mindezen túl lehet: „Nem akar sokat / beszélni az Istennel / De amaz hallgat”. Valahol megrekedünk. Valahol ebben az óvatos mozgásban a mondható és a mondhatatlan, a szó és a csend között. Mintha az egész erről a közöztiségről, a bizonytalanba való pillantásról, a túlpárt nélküliség borzalmáról szólna. Kifelé nézünk, de a visszaverődésekben csak önmagunk látjuk – mégis újra és újra nekiveselkedünk, hogy rést vágjunk éjszakáink konok hallgatásán és belenézünk az előttünk tátongó szakadékba: „A fény közbeszólt / Már nem tudja takarni / léttelenségét”.

S ennek az elementáris megrendülésnek, a hiátusokba betörő nemlét megrendítő valóságának feszültségteli lenyomatait hordozzák az *És néhány haiku* lapjait át- meg átszövő, sötét repedések; a megszólalás lehetőségeit kereső versek közötti terekből ösztönszerűen feltörő, képi tanúságtételek mintázatai. Kovács Péter *látható* munkái zseniális módon egészítik ki és írják tovább (a médiumhatárokon át- lépve) Zalán Tibor *láthatatlan* keretekbe illeszkedő lírai világát. Kép és szöveg olyan összjátékáról van itt szó, amelynek hiányában végzetesen magunkra hagyatva állnánk a mondhatón túlnyúlni igyekvő versbeszéd önmagába zárt, sejtelmes fénytörésekbe rejtő törvényszerűségeivel szemben. Merthogy amiket látunk, azok nem pusztán esetlegességükben odavetett vonalak: sűrűsödéseik és ritkulásaik vannak, emelkedéseik és süllyedéseik, mintha egy kiismerhetetlen erő ritmusa szervezné pillanatnyi kompozícióba őket. Hol nagyon is eleven és antropomorf, hol a szétesés szélén csüggő, indáikkal egymásba kapaszkodó, dehumanizált tájak tárulnak a szemünk elé. Sötétben ragyogó stigmák és nyíltan pulzáló sebek, amelyekben a kötet háromsorosai is egytől egyig ott lüktetnek.

Kovács Péter rajzai tehát nem csupán esztétikai mellézköngék, nem vonulnak engedelmesen a háttérbe, pláne nem maradnak meg a feledhető

illusztrációk visszhangtalan statiszta-szerepében. Ellenkezőleg, valósággal feltépi, kíméletlenül felhasítják a lapok gránitarcú csendjét, helyet követelve maguknak és berántva az olvasót Zalán szikáran hömpölygő haikuformájának legmélyére. Ugyanakkor szó sincs valamiféle öncélú vizuális burjánzás rengetegében való irány(té)vesztésről; sokkal inkább – a rajzok *de facto* nyelven túliságából eredően – szabadon járható utak teremtéséről a versek háttérében mindvégig ott kísértő „deres némaság” át-hidalhatatlannak tűnő volta felett. Hiszen ezekben a haikukat szétzilált csilgkődökként, álombéli metszetekként körülölelő grafitnyomokban láthatjuk csak igazán viszont hol szorongó, hol reménykedő útkereséseink, legmélyebb lelki bolyongásaink nyomvonalait; a vonásokban újra bizonyosságot nyerő létezést, amikor szétszéledő és megritkuló szavainkon túl mégiscsak látni, hallani, érezni kezdünk: „Valami történt / Éjszakáját feltépte / Isten sóhaja”.
(*Napkút Kiadó, Bp. 2015*)

